

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ
Институт за правне и друштвене науке

FACULTY OF LAW UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC
Institute for Legal and Social Sciences

МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
ИЗАЗОВИ И ОТВОРЕНА ПИТАЊА
УСЛУЖНОГ ПРАВА
ТОМ 1

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
CHALLENGES AND OPEN ISSUES
OF SERVICE LAW
VOLUME 1

Уредник
ПРОФ. ДР ДРАГАН ВУЈИСИЋ

Крагујевац
2024.

ИЗАЗОВИ И ОТВОРЕНА ПИТАЊА УСЛУЖНОГ ПРАВА CHALLENGES AND OPEN ISSUES OF SERVICE LAW

Зборник научних реферата по позиву са Међународног научног скупа одржаног од 31. маја до 1. јуна 2024. године, на Правном факултету у Крагујевцу у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

Међународни научни одбор Мајског саветовања:

Проф. др Миодраг Мићовић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу; проф. др Драган Гоцевски, Правни факултет "Јустинијан I", Универзитета "Кирил и Методије" Скопље, Република Северна Македонија; Prof. dr Miha Juhart, Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani, Republika Slovenija; Prof. dr Blanka Mateša, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Republika Hrvatska; проф. др Игор Камбовски, Правни факултет Универзитета „Гоце Делчев“ у Штипу, Република Северна Македонија; проф. др Жељко Бартуловић, Правни факултет Свеучилишта у Ријеци, Република Хрватска; проф. др Жељко Мирјанић, Правни факултет Универзитета у Бања Луци, Република Српска; Dr Evanthia Kardoulia School of Economics, Business and Computer Science of the Neapolis University Pafos Cyprus; Akademiker Professor Dr. Wolfgang Rohrbach, Fakultät für Bildung, Kunst & Architektur - Department für Bauen und Umwelt - Donau-Universität Krems Österreich, проф. др Џевад Дрино, редовни професор Правног факултета Универзитета у Зеници, Федерација БиХ; проф. др Андреј Мићовић, Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу; проф. др Борко Михајловић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Програмски одбор Мајског саветовања:

Др Миодраг Мићовић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
Др Драган Вујисић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
Академик др Волфганг Рорбах, редовни професор Факултета за образовање, уметност и архитектуру - Одељење за изградњу и животну средину Универзитета Дунав Кремс, Аустрија
Др Матеја Ђуровић, редовни професор Краљевог колеџа у Лондону, Велика Британија
Др Бланка Матеша, ванредна професорка Правног факултета Свеучилишта у Сплиту, Хрватска
Др Катаржина Шћепанска, доценткиња Правног факултета Адам Мицкијевич у Познању, Пољска

Међународна конференција **„ИЗАЗОВИ И ОТВОРЕНА ПИТАЊА УСЛУЖНОГ ПРАВА“** је двадесето по реду Мајско саветовање које се традиционално организује сваке године на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу ради дисеминације научноистраживачких резултата наставника и сарадника факултета, у оквиру Програма истраживања Правног факултета, које се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

ИЗДАВАЧ: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Институт за правне и друштвене науке
Јована Цвијића 1, 34000 Крагујевац
телефон: (034) 306 513, 306 504
телефакс: (034) 306 540
е-пошта: faculty@jura.kg.ac.rs
веб: <http://.jura.kg.ac.rs>

РЕЦЕНЗЕНТИ Проф. др Миодраг Мићовић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
Проф. др Жељко Бартуловић, редовни професор
Правног факултета Свеучилишта у Ријеци, Хрватска
Проф. др Игор Камбовски, редовни професор
Правног факултета Универзитета „Гоце Делчев“ у
Штипу, Северна Македонија
Проф. др Џевад Дрино, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Зеници,
Федерација БиХ

ЗА ИЗДАВАЧА: Проф. др Снежана Соковић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УРЕДНИК: Проф. др Драган Вујисић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

ШТАМПА: Графичка радња "кварк", Краљево

ТИРАЖ: 100

ISBN 978-86-7623-135-5

Штампање Зборника подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

*Др Јелена С. Перовић Вујачић, редовна професорка
Економског факултета Универзитета у Београду
ORCID: 0000-0002-0138-2675*

*Др Јелена Вукадиновић Марковић, научна сарадница
Института за упоредно право у Београду
ORCID: 0000-0002-3949-4672*

Изворни научни рад

УДК: 341.63.339.5

DOI: 10.46793/XXMAJSKO1.475PV

АУТОНОМИЈА ВОЉЕ У ПОСТУПКУ ИМЕНОВАЊА АРБИТАРА – МЕЂУНАРОДНА ТРГОВИНСКА АРБИТРАЖА –

Резиме

Предмет рада представља анализа опсега и домашаја аутономије воље страна у поступку именовања арбитра у међународној трговинској арбитражи. Након уводних разматрања (I), учињен је поглед на поступак именовања арбитра и у том контексту посебна пажња посвећена је питањима начина именовања арбитра, њиховом броју, националности и неутралности, као и квалификацијама, са посебним освртом на евентуална ограничења аутономије воље у погледу сваког од ових питања (II). У раду су детаљно анализирана општа ограничења аутономије воље која проистичу из принципа независности и непристрасности арбитра и принципа једнаког третмана страна у поступку именовања арбитра (III). Анализа поменутих питања учињена је са становишта одговарајућих решења међународних конвенција и националних закона из области арбитраже, правилника водећих арбитражних институција, као и ставова доктрине и међународне судске и арбитражне праксе, на основу чега је у раду изведен и општи закључак (IV).

Кључне речи: *аутономија воље, арбитража, арбитра, поступак именовања, принцип независности и непристрасности арбитра, принцип једнаког третмана.*

---

* „У појединим деловима рада су садржани и у сажетом облику приказани резултати опсежног истраживања Јелене Перовић Вујачић у области арбитражног права, детаљно анализирани и коментарисани у раније објављеним научним радовима ауторке, наведеним на одговарајућим местима у овом раду“.

1. Уводна разматрања

Слобода страна да самостално креирају арбитражни поступак једна је од значајних карактеристика арбитраже и уједно једна од предности арбитраже у односу на решавање спора пред државним судом. На основу те слободе, стране су овлашћене да, у границама аутономије воље, одлучују о највећем броју процесних питања релевантних за њихов спор. С друге стране, основни принципи међународне трговинске арбитраже налажу обавезу арбитражном већу да води поступак на правичан и законит начин, увек водећи рачуна о једнаком третману страна у спору и о томе да свакој страни буде пружена могућност да изнесе своје ставове; арбитражни поступак не сме бити вођен на начин противан императивним прописима и јавном поретку земље у којој се арбитража одвија.¹ Овим принципима детерминисане су опште границе аутономије воље страна у арбитражном спору.²

Поступак именовања арбитра спада у ред оних питања у којима начело аутономије воље долази до пуног изражаја. На основу аутономије воље, стране су овлашћене да споразумно одреде арбитра или арбитраже који ће решавати њихов спор, полазећи од својих интереса и потреба у сваком конкретном случају. Стране су у начелу слободне да споразумно одреде број арбитра, начин њиховог именовања, њихову националност, као и квалификације које арбитра треба да поседује. Ипак, слобода страна у поступку именовања арбитра није апсолутна. Она је ограничена захтевима који проистичу из принципа независности и непристрасности арбитра и принципа једнаког третмана, као основних принципа који се односе на избор арбитра и конституисање арбитражног већа.³

У даљим излагањима, пажња је најпре посвећена анализи опсега аутономије воље у поступку именовања арбитра са становишта одређења начина именовања арбитра, њиховог броја, националности и квалификација

---

¹ О ограничењима слободе уговарања путем јавног поретка уопште, Перовић, С., *Облигационо право*, Београд, 1990, стр. 162–172. О ограничењима путем јавног поретка у арбитражном поступку, в. на пример Gaillard, E., Savage, J., (eds), *Fouchard Gaillard Goldman On International Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, The Hague, 1999, (у даљим навођењима: Fouchard, P. et al.) 464 и даље; Blackaby, N., Partasides, C., Redfern, A., Hunter, M., *Redfern and Hunter on International Arbitration*, Fifth edition, Student Version, Oxford University Press, 2009, (у даљим навођењима: Blackaby, B. et al.), стр. 367 и даље; Вукадиновић, Ј., *Дејство норми непосредне примене у међународној трговинској арбитражи*, Правна ријеч, 2016, стр. 139-152.

² В. Перовић, Ј., *Конституисање арбитражног већа у међународној трговинској арбитражи*, Правни живот, бр. 11/2016, стр. 223; Перовић, Ј., *Међународно привредно право*, Београд, 2018, стр. 392.

³ В. Fouchard, P. et al., стр. 451, 464; Berger, B., Kellerhals, F., *International and Domestic Arbitration in Switzerland*, Third edition, Berne, 2015, (у даљим навођењима: Berger, B. et al.), стр. 288 и даље.

које треба да поседују. Након тога, анализирани су принцип независности и непристрасности арбитра и принцип једнаког третмана којима су постављена општа ограничења аутономије воље у поступку именовања арбитра.

2. Именовање арбитра

2.1. Општи поглед

У упоредном арбитражном праву, широко је прихваћено да се арбитра именују у складу са уговором о арбитражи,⁴ те да уговор о арбитражи ужива приоритет у односу на остале изворе права који се примењују на арбитражни поступак.⁵ Приоритет уговора о арбитражи, као једно од фундаменталних начела арбитраже, детерминише арбитражни поступак у целини, а посебно долази до изражаја у оквиру конституисања арбитражног трибунала.⁶

Поступак именовања стране најчешће одређују унапред, у оквиру уговора о арбитражи. У највећем броју случајева овај поступак се утврђује арбитражном клаузулом којом се генерално предвиђа надлежност арбитраже за спорове који евентуално проистекну из њиховог правног односа. Тим путем, стране могу одредити арбитра или арбитра директно или упућивањем на правилник

---

⁴ Уговор којим уговорне стране арбитражи поверавају решавање спора или спорова из њиховог правног односа назива се уговор о арбитражи. Уговор о арбитражи је неопходан услов за конституисање надлежности арбитраже. Овај уговор представља конститутивни темељ арбитражног суђења и истовремено, основ дерогације надлежности државног суда. Уговор о арбитражи се јавља у два вида, у зависности од тога да ли се арбитража предвиђа за све спорове који у будућности могу настати из правног односа између страна или за спор који је већ настао. У упоредном праву уобичајено је да се први случај означава као арбитражна или компромисорна клаузула (*arbitration clause, clause compromissoire*), а други као арбитражни компромис (*submission agreement, compromis d'arbitrage*). Детаљно о уговору о арбитражи, Перовић, Ј., *Уговор о међународној трговинској арбитражи*, Београд, 2002; Перовић, Ј., *Стандардне клаузуле у међународним привредним уговорима*, Београд, 2012, стр. 190–226; Вукадиновић Марковић, Ј., *Од арбитражног уговора у писменој форми до арбитраже без уговора*, Зборник радова: Сећање на др Јована Тирића - путеви права, Београд, 2023, стр. 279-293.

⁵ В. на пример чл. 11.2 UNCITRAL Модел закона о међународној трговинској арбитражи (*UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*) из 1985. године са изменама усвојеним 2006. године (у даљим навођењима: UNCITRAL Модел закон). Детаљан компаративно-правни преглед решења, Fouchard, *et al.*, стр. 453 и даље.

⁶ Овај принцип прихваћен је и у српском Закону о арбитражи који предвиђа да се стране могу споразумети о поступку именовања арбитра, а ако то споразумом није предвиђено, арбитра се именују у складу са тим законом (чл. 17.1).

арбитраже за коју су се определиле односно на одговарајућа правила изабраног процесног права.⁷

У арбитражној клаузули, стране могу одредити арбитра или арбитра конкретно, по имену или по функцији. Ако арбитар није одређен по имену, већ по функцији, према одређеним решењима потребно је узети да су стране имале у виду личност која се налази на тој позицији у време изјаве о прихватању именовања.⁸ Ипак, у одсуству правила која уређују ово питање, могућа су и другачија тумачења, на пример да је реч о личности која се на тој позицији налазила у време закључења арбитражне клаузуле. Из тих разлога, ако се стране определе за одређење арбитра по функцији, потребно је да у арбитражној клаузули прецизно дефинишу поменуто питање. Одређење арбитра по имену „унапред“, у самој арбитражној клаузули, у арбитражној пракси је ретко и није препоручљиво, пре свега због чињенице да у време закључења уговора до спора још није дошло. Насупрот томе, арбитражном клаузулом најчешће се генерално предвиђа поступак именовања арбитра који ће бити примењен у случају настанка спора.

Стране могу споразумно ограничити своју слободу у именовању арбитра, на пример предвиђањем да ће арбитар бити изабран са листе коју су саме сачиниле или препуштањем овог избора трећем лицу или изабраној арбитражној институцији.⁹

Ако поступак именовања није предвиђен арбитражном клаузулом, стране су слободне да тај поступак одреде накнадно, по настанку спора.

За поступак именовања арбитра од непосредног значаја јесу питања која се односе на методе именовања, број арбитра, националност и неутралност арбитра и квалификације арбитра.

2.2. Методи именовања

У пракси међународних трговинских арбитража постоје различити поступци и механизми именовања арбитра.¹⁰

Арбитар појединац се најчешће именује споразумом између страна, а ако се стране не споразумеју о именовању, арбитра појединца именује одговарајући орган арбитражне институције пред којом се води поступак или лице одређено за именовање у *ad hoc* арбитражи. Тако на пример, према Правилима

---

⁷ Детаљно, Перовић, Ј., *Конституисање арбитражног ...*, стр. 225–226; Вукадиновић Марковић, Ј., *Поступак решавања спорова пред међународним трговинским арбитражама*, Београд, 2022, стр. 119-135.

⁸ На пример, швајцарски Законик о грађанском поступку то изричито предвиђа у чл. 361.3. Више о томе: Berger, В. *et al.*, стр. 287.

⁹ Више о томе: *исто*.

¹⁰ В. Перовић, Ј., *Конституисање арбитражног ...*, стр. 225–227. Детаљно, Blackaby, N. *et al.*, стр. 251 и даље.

Међународног арбитражног суда Међународне трговинске коморе¹¹ (у даљим навођењима: Правила *ICC*), када су стране уговориле да ће спор решавати арбитар појединац, оне га могу споразумно именовати, а ако пропусте то да учине у року од 30 дана од дана кад је тужиочев захтев за арбитражом примљен од стране туженог односно у другом року одређеном од стране Арбитражног суда, арбитра појединца именује Арбитражни суд (чл. 12.3).

Кад је реч о арбитражном већу, уобичајен је поступак у коме свака страна именује по једног арбитра, а тако именовани арбитри именују председника већа. Ако стране пропусте да именују арбитра, или ако именовани арбитри не постигну договор у погледу председника већа, одговарајућа именовања се, по правилу, врше од стране арбитражне институције пред којом се води поступак или лице одређено за именовање у *ad hoc* арбитражи.¹²

У *ad hoc* арбитражи, овлашћеник за именовање одређује арбитра појединца кад се стране о томе не могу договорити, као и председника арбитражног већа кад се арбитри које су стране именовале не споразумеју о избору председника већа. Као овлашћеник за именовање у пракси се одређује на пример председник привредног или другог државног суда надлежног за решавање привредних спорова у месту у коме се одржава арбитража, председник одговарајуће привредне коморе, и сл.,¹³ али су стране у начелу слободне да предвиде и неко друго решење.¹⁴

Приликом именовања арбитра, стране некад користе „систем листе“ који подразумева да свака страна сачињава листу на којој наводи имена (често и кратке биографије) неколико личности које би могле бити арбитри у конкретном спору, а затим стране листе размењују у настојању постизања споразума. Оптимални „сценарио“ у таквом случају постоји онда кад је иста личност наведена на листама обеју страна. Ипак, иако до тога не дође, „систем листе“ подстиче стране на пажљиво размишљање о профилу личности и карактеристикама којима би требало да се одликује арбитар у конкретном спору.¹⁵ Исти поступак може бити примењен и од стране овлашћеника за

---

¹¹ *Rules of Arbitration of the ICC International Court of Arbitration.*

¹² Такве поступке именовања арбитра – арбитра појединца и арбитражног већа предвиђа и српски Закон о арбитражи (чл. 17), као и правила постојећих арбитража у Србији – Правилник ВАС (чл. 16. и 17) и Правилник Сталне арбитраже при Привредној комори Србије (чл. 18. и 19).

¹³ Према *UNCITRAL* Арбитражним правилима (*UNCITRAL Rules of Arbitration*), ако се стране нису споразумеле о овлашћенику за именовање или ако споразумно одређени овлашћеник за именовање одбије да именује или пропусти да именује арбитра у одређеном року, стране могу затражити од Генералног секретара Сталног арбитражног суда у Хагу да одреди овлашћеника за именовање (чл. 6).

¹⁴ В. Перовић, Ј., *Стандардне клаузуле ...*, стр. 199.

¹⁵ Опширније, Blackaby, N. *et al.*, стр. 253.

именовање, а *UNCITRAL* Арбитражна правила која се односе на *ad hoc* арбитражу „систем листе“ изричито предвиђају.¹⁶

2.3. Број арбитра

Стране су слободне да споразумно одреде број арбитра. У највећем броју случајева, оне се опредељују за арбитра појединца или за арбитражно веће састављено од три арбитра. Број арбитра може бити одређен уговором о арбитражи (директно) или пак, упућивањем на правилник изабране арбитраже односно правила релевантна за *ad hoc* арбитражу (индиректно). У упоредном праву се најчешће захтева непаран број арбитра, пре свега због спречавања застоја приликом доношења одлуке.¹⁷ Овај захтев предвиђа и српски Закон о арбитражи путем правила императивног карактера.¹⁸ Изван поменутог ограничења, стране су слободне да број арбитра споразумно одреде. Уколико стране не одреде број арбитра, тај број одређује се у складу са правилником институционалне арбитраже пред којом се води спор или према правилима релевантним за *ad hoc* арбитражу.¹⁹

2.4. Националност и неутралност арбитра

Поједини правни системи у прошлости захтевали су да сви или неки од арбитра односно председник арбитражног већа буду одређеног држављанства, националности или верске припадности. У савременом арбитражном праву, овакви и слични захтеви су напуштени, те највећи број извора арбитражног права омогућава особама било ког држављанства да буду именоване и поступају као арбитра.²⁰ Извесна ограничења аутономије воље могу проистацати из чињенице да се у пракси међународних трговинских арбитража националност арбитра повезује са захтевом за његовом неутралношћу, па је уобичајено да се за арбитра појединца или председника арбитражног већа именују лица различите националности од националности страна у спору.²¹

---

¹⁶ В. чл. 8 - 10.

¹⁷ Ипак, поједини правни системи дозвољавају паран број арбитра. Компаративно-правни преглед решења: Blackaby, N. *et al.*, стр. 247–251.

¹⁸ Чл. 16. ст. 2. Закона.

¹⁹ Детаљно: Перовић, Ј., *Конституисање арбитражног ...*, стр. 224–225.

²⁰ Српско право не познаје ограничења у погледу националности арбитра, а српски Закон о арбитражи изричито предвиђа да арбитра може бити свако физичко лице које је пословно способно, без обзира на држављанство (чл. 19.1).

²¹ Детаљно: Перовић, Ј., *Конституисање арбитражног ...*, стр. 227–230; Перовић, Ј., *Међународно привредно ...*, стр. 394–395.

2.5. Квалификације арбитра

На основу начела аутономије воље, стране у арбитражи су овлашћене да постављају захтеве у погледу квалификација које арбитраи треба да поседују. Те захтеве стране могу предвидети у оквиру арбитражне клаузуле или касније, по настанку спора. У пракси међународних трговинских арбитража квалификације које се захтевају од арбитра су различите и зависе од околности сваког конкретног случаја. Тако на пример, некад се предвиђа да арбитраи (или само председник већа) морају бити „професионални правници“ или „правници високо стручни у области међународне трговине“ или пак, да „морају познавати меродавно материјално право и имати искуство у међународној арбитражи“. С друге стране, у одређеним сложеним споровима који се односе на специфичне области, стране у спору могу сачинити читаве листе квалификација које арбитраи морају поседовати.²² У појединим клаузулама се пак, предвиђају различите квалификације за сваког од чланова већа.²³

У оквиру квалификација арбитра, посебно место заузима захтев да арбитар познаје језик арбитражног поступка. Реч је о елементарном услову који арбитар мора испунити како би био у стању да на адекватан начин води арбитражни поступак. Модерни извори арбитражног права, по правилу, странама не постављају ограничења у погледу избора језика на коме ће се водити арбитражни поступак, па оне у начелу могу предвидети било који језик у погледу кога постигну сагласност. Избор језика арбитражног поступка најчешће се уноси у уговор о арбитражи. Уколико избор језика није учињен уговором о арбитражи, стране га могу учинити и накнадно, по настанку спора, на сопствену иницијативу или пошто им арбитражно веће укаже на то. Језик арбитражног поступка се, по правилу, примењује на све писмене изјаве странака, на усмену расправу, на арбитражну одлуку и друге акте арбитражног трибунала, ако се стране нису друкчије споразумеле.²⁴

Чак и сумаран поглед на питање квалификација арбитра, укључујући и језик који арбитар треба да познаје, даје места закључку да евентуална ограничења аутономије воље у овом домену нису наметнута од стране релевантних прописа, већ да, ако постоје, проистичу из споразума страна у спору или се јављају као логична последица природе спора у питању.

---

²² Детаљно: Перовић, Ј., *Конституисање арбитражног ...*, стр. 230-232.

²³ Више: DiMatteo, A. L., *Law on International Contracting, Kluwer Law International*, Wolters Kluwer Law&Business, Second Edition, 2009, pp. 61–62.

²⁴ Перовић, Ј., *Конституисање арбитражног ...*, стр. 230–232; Перовић, Ј., *Међународно привредно ...* стр. 395–396. Детаљно о језику арбитраже: Перовић, Ј., *Језик арбитражног поступка у међународној трговинској арбитражи*, Зборник радова: *Liber amicorum Гашио Кнежевић*, Београд, 2016, стр. 274–289.

3. Општа ограничења аутономије воље у поступку именовања арбитра

3.1. Принцип независности и непристрасности арбитра

Једно од најзначајнијих општих ограничења аутономије воље страна у поступку именовања арбитра и конституисања арбитражног већа уопште проистиче из принципа независности и непристрасности арбитра.

Принцип независности и непристрасности арбитра представља императив у арбитражном праву.²⁵ Међународне конвенције, национални закони из области арбитраже и правила арбитражних институција предвиђају да арбитар мора бити и остати независан и непристрасан.²⁶ Из чињенице да арбитар пресуђује спор, логично следи да он мора бити перфектно независан и непристрасан у односу на стране у спору и предмет спора. Овај захтев се односи на све арбитраже, како на арбитра појединца и председника арбитражног већа, тако и на арбитраже именоване од стране страна у спору. Арбитар мора бити и остати независан и непристрасан током целог арбитражног поступка, а то значи од прихватања свог именовања, па све до доношења коначне арбитражне одлуке односно окончања арбитражног поступка на други начин. Стране у спору, арбитражне институције и државни судови могу предузети различите мере у циљу обезбеђења овог универзално прихваћеног принципа.²⁷

У начелу, независност се односи на одређену правну или чињеничну ситуацију која се може проценити објективно, док се непристрасност односи на стање духа, на један психолошки моменат који је субјективне природе. Из тих разлога, независност се процењује према објективном критеријуму. Насупрот томе, непристрасност арбитра повезана је са његовом очигледном наклоношћу према једној од страна у спору или са његовим предубеђењем у односу на предмет спора, због чега непристрасност представља субјективан и апстрактан концепт.²⁸ Оно што је у суштини најзначајније, то је да арбитар буде непристрасан, тј. да у спору одлучи објективно, искључиво на основу права и релевантних чињеница, а не на основу наклоности према некој од страна у спору.²⁹

---

²⁵ Детаљно о принципу независности и непристрасности арбитра: Перовић, Ј., *Сумња у независност или непристрасност арбитра као основ захтева за његово изузеће*, Правни живот, бр. 11/2017, стр. 63–78.

²⁶ Компаративно-правни преглед извора који ово начело изричито предвиђају: *исто*, стр. 63–64.

²⁷ В. Перовић, Ј., *Обавезе арбитра у међународној трговинској арбитражи*, Правни живот, бр. 11/2019, стр. 247 и даље.

²⁸ Blackaby, N. *et al.*, стр. 268.

²⁹ В. Бабић, Д., *Независност и непристрасност арбитра*, Право у господарству (ПУГ), бр. 3/2008, стр. 674 и даље.

Ипак, с обзиром на то да је у пракси тешко доказати да је арбитар наклоњен једној од страна у спору, приликом утврђивања његове непристрасности најчешће се полази од захтева независности коју је лакше доказати и која, у начелу, арбитра обезбеђује слободу одлучивања. Док се пристрасност арбитра ретко може утврдити на основу његовог поступања у току поступка, однос зависности према једној од страна у спору, по правилу доводи у сумњу и непристрасност арбитра.³⁰ Другим речима, арбитар који није независан по правилу није ни непристрасан, због чега се у доктрини истиче да стандард независности пре свега служи доказивању непристрасности.³¹

Српски Закон о арбитражи захтев независности и непристрасности арбитра поставља општом одредбом према којој арбитар мора бити непристрасан и независан у односу на странке и предмет спора.³² Поред тога, захтев независности и непристрасности арбитра предвиђен је у оквиру одредбе о дужности арбитра да обавести стране о чињеницама које могу оправдано изазвати сумњу у непристрасност или независност арбитра,³³ као и одредбе о изузећу арбитра.³⁴

Захтев за изузеће арбитра може се поднети у случају кад су његова независност или непристрасност доведене у питање. У том погледу, највећи број извора захтева да постоји „основана“ (или „оправдана“) сумња у независност или непристрасност арбитра.³⁵ Увођењем стандарда основане сумње, постављен је захтев да се ово питање оцењује према објективном критеријуму, а то значи да се оцењује да ли би са становишта разумног трећег лица коме су познате конкретне околности случаја било вероватно да оне могу утицати на независност или непристрасност арбитра. У ред извора који, у контексту изузећа арбитра, захтевају постојање основане сумње у његову непристрасност и независност улази и српски Закон о арбитражи, према коме: „Изузеће арбитра може се тражити само ако постоје чињенице које могу оправдано изазвати сумњу у његову непристрасност или независност или ако нема својства која су странке споразумом утврдиле.“³⁶

---

³⁰ У том смислу, Fouchard, P. *et al.*, стр. 564.

³¹ Бабић, Д., *нав. чланак*.

³² Чл. 19.3.

³³ Чл. 21.

³⁴ Чл. 23.

³⁵ Околности које су у пракси међународне трговинске арбитраже најчешће истицане као разлог основане сумње у независност или непристрасност арбитра односе се на: директну или индиректну везу арбитра са страном у спору, везу арбитра са заступником стране у спору, везу између адвокатске куће из које долази арбитар и стране у спору или њеног заступника, случај кад иста страна више пута именује истог арбитра (поновљени избор), претходна упућеност арбитра у спор, претходно изражен став арбитра у погледу питања које је предмет спора, понашање арбитра у току арбитражног поступка, итд. Детаљан преглед арбитражне праксе у том смислу: Daele, K., *Challenge and Disqualification of Arbitrators in International Arbitration*, Kluwer Law International BV, The Netherlands, 2012, pp. 269–455.

³⁶ Чл. 23.

Страна у арбитражном спору може захтевати изузеће арбитра само ако је разлог за изузеће настао или је страна за њега сазнала након што је арбитар именован; у супротном, у случају кад је страна за ове околности знала у време именовања арбитра, а није се успротивила именовању, по правилу се сматра да се одрекла права да захтева изузеће арбитра по том основу. У том смислу треба подвући разлику између захтева за изузеће арбитра који се подноси након његовог именовања и примедбе у погледу независности или непристрасности арбитра коју стране у спору могу упутити пре именовања арбитра.

Поред тога, страна у спору може истицати зависност или пристрасност арбитра као разлог за поништај арбитражне одлуке у евентуалном поступку за поништај арбитражне одлуке или као разлог за одбијање њеног признања или извршења. Ипак, она то може учинити само ако је у арбитражном поступку истакла примедбу у погледу независности или непристрасности арбитра пре његовог именовања односно ако је током арбитражног поступка благовремено поднела захтев за изузеће арбитра.³⁷

На основу изложених основних питања која се односе на принцип независности и непристрасности арбитра може се закључити да је потребно да стране у спору избору арбитра приступе пажљиво, опрезно и водећи рачуна пре свега о његовим стручним, професионалним и моралним квалификацијама. Стране не треба да очекују од арбитра да им у спору буде наклоњен, већ да спор пресуди праведно и правично, искључиво на основу права и релевантних чињеница. У истом смислу, стране треба да воде рачуна о постојању независности и непристрасности арбитра континуирано, како пре његовог именовања тако и након тога, током целог арбитражног поступка. У случају сазнања за чињенице и околности које недвосмислено доводе у питање независност или непристрасност арбитра, стране треба да реагују благовремено и на начин предвиђен правилима која се примењују на конкретан арбитражни поступак.³⁸

3.2. Принцип једнаког третмана

Опште ограничење аутономије воље страна у именовању арбитра детерминисано је захтевом за правичним и законитим поступком (*due process*) који представља један од фундаменталних принципа арбитраже.³⁹ Најзначајнији израз овог принципа огледа се у праву страна на једнак третман

---

³⁷ О поступку изузећа арбитра уопште, в. на пример: Blackaby, N. *et al.*, стр. 277–281; Fouchard, P. *et al.*, Кнежевић, Г., Павић, В., *Арбитража и АДР*, Београд, 2010, стр. 96–99; Вукадиновић Марковић, Ј., *Поступак решавања ...*, стр. 131-132.

³⁸ Перовић, Ј., *Сумња у независност ...*, стр. 78.

³⁹ Према становишту израженом у већем броју судских одлука, *due process* се сматра делом јавног поретка. В. Fouchard, P. *et al.*, стр. 957 и даље.

(*equal treatment*), као и праву да свакој страни буде пружена могућност да изнесе своје ставове (*right to be heard*).⁴⁰

Принцип једнаког третмана страна је утврђен *UNCITRAL* Модел законом, који предвиђа „Према странама треба једнако поступати и свакој страни треба пружити могућност да изнесе своје ставове“ (чл. 18). У одређеним националним правним системима, овај принцип је изричито предвиђен. Тако на пример, према холандском Законику о грађанском поступку, у случају кад је арбитражним споразумом једној страни дат привилегован положај у погледу именовања арбитра или арбитра, друга страна је овлашћена да од суда захтева да именује арбитра или арбитра, упркос уговореном начину именовања (чл. 1028).⁴¹ Слично решење усвојено је и у немачком Законику о грађанском поступку према коме: „Ако арбитражни споразум даје већа права једној страни у погледу састава арбитражног трибунала чиме се друга странка доводи у неравноправан положај, друга страна може захтевати од суда да именује арбитра или арбитра, одступајући од већ извршеног именовања или од уговореног поступка именовања“ (чл. 1034. ст. 2).⁴² Српски Закон о арбитражи садржи опште правило о битним начелима поступка које предвиђа: „У поступку пред арбитражним судом странке су равноправне. Арбитражни суд дужан је да свакој странци омогући да изнесе своје ставове и доказе, као и да се изјасни о радњама и предлозима противне странке“ (чл. 33).

Највећи број међународних конвенција не садржи изричита правила о једнаком третману страна у поступку именовања арбитра. Ипак, очигледне повреде принципа једнакости могу бити санкционисане од стране суда ако се односе на питања у погледу којих постоји могућност судске контроле, као што је пуноважност конституисања арбитражног већа, правичан и законит поступак и међународни јавни поредак.⁴³ Тако, према Њујоршкој конвенцији,⁴⁴ признање и извршење арбитражне одлуке биће одбијени ако страна против које се истиче одлука није била уредно обавештена о именовању арбитра или о арбитражном поступку (чл. В.1.б), као и ако би признање или извршење одлуке било противно јавном поретку земље у којој је тражено признање и извршење одлуке (чл. В.2.б).⁴⁵ Поменута правила Њујоршке конвенције примењивана су у

---

⁴⁰ В. Blackaby, N. *et al.*, стр. 366 и даље; Fouchard, P. *et al.*, стр. 465, 947 и даље; Berger, B. *et al.*, стр. 288 и даље; Kurkela, S. M., Turunen, S., *Due Process in International Commercial Arbitration*, Oxford University Press, 2010, (у целини); Cremades, M. B., *The Use and Abuse of „Due Process in International Arbitration“*, Arbitraje, Vol. IX, No. 3/2016, pp. 661–676.

⁴¹ В. поменуту одредбу у целини.

⁴² В. поменуту одредбу у целини.

⁴³ Fouchard, P. *et al.*, стр. 465.

⁴⁴ Конвенција о признању и извршењу иностраних арбитражних одлука од 10. 6. 1958. године.

⁴⁵ В. чл. V Конвенције у целини.

судској пракси у случају повреде принципа једнакости страна у поступку именовања арбитра.⁴⁶

Суштина начела једнакости страна у поступку именовања арбитра огледа се у захтеву да стране морају бити равноправне и да ниједна страна не сме имати привилегован положај и уопште већи утицај на конституисање арбитражног већа од друге стране. Право страна на равноправност не може бити искључено вољом страна у спору.⁴⁷ Уколико арбитражно веће није конституисано на основу начела једнакости, нема гаранције за независно и непристрасно одлучивање у спору, што по правилу доводи до озбиљних правних последица од којих се најзначајније огледају у могућности поништаја арбитражне одлуке и/или одбијању њеног признања и извршења.⁴⁸

Тако, повреда начела једнакости постоји на пример: 1. ако је уговором о арбитражи једна страна овлашћена да именује више арбитра него друга страна; 2. ако уговор о арбитражи овлашћује само једну страну да именује арбитра појединца; 3. ако је само једна страна чланица асоцијације или друге групације која именује арбитра и 4. ако је сâмо арбитражно веће извршно тело одређене асоцијације или је именовано од стране одређене асоцијације у спору у коме је једна страна чланица те асоцијације, а друга није. С друге стране, сматра се да нема повреде начела једнакости у случају кад су два именована арбитра заједнички одредила председника већа, при чему је један арбитар био именован од стране тужиоца, а други од стране овлашћеника за именовање или суда, уколико је тужени пропустио то да учини.⁴⁹

Кад је реч о мултистраначкој арбитражи, поставља се питање да ли је начело једнакости повређено нарочито у случају кад је на једној страни један тужилац, овлашћен да именује „свог“ арбитра, док се на другој страни налази више тужених који могу имати међусобно супротстављене интересе али упркос томе морају именовати једног заједничког арбитра. Швајцарски Савезни суд изричито је утврдио да таква ситуација не представља повреду начела једнакости и права страна на равноправност.⁵⁰

Ипак, француски Касациони суд стао је на супротно становиште у често коментарисаној *Dutco* одлуци.⁵¹ У овом случају, уговор о конзорцијуму између три компаније – *BKMI*, *Siemens* и *Dutco*,⁵² садржао је арбитражну клаузулу према којој ће евентуални спор из тог уговора бити поверен на решавање арбитражном већу од три арбитра именованих у складу са Правилима *ICC*. Пошто је *Dutco* иницирао арбитражни спор против своја два партнера и

---

⁴⁶ Судска пракса у том погледу: Fouchard, P. *et al.*, стр. 465 и даље; Berger, B. *et al.*, стр. 393 и даље.

⁴⁷ В. на пример поменути чл. 33. српског Закона о арбитражи.

⁴⁸ В. на пример наведени чл. V Њујоршке конвенције.

⁴⁹ Berger, B. *et al.*, стр. 289.

⁵⁰ Одлука *Westland P 1703/82* од 16. маја 1983. Нав. према: Berger, B. *et al.*, стр. 299.

⁵¹ Одлука *Sociétés BKMI et Siemens v. Société Dutco Sociétés*, од 7. јануара 1992.

⁵² Уговор се односио на изградњу фабрике цемента.

именовао арбитра, Арбитражни суд *ICC* је наложио компанијама *BKMI* и *Siemens* да заједнички именују једног арбитра, док је сâм именовао трећег арбитра. При томе је Арбитражни суд, позивајући се на Правила *ICC*,⁵³ истакао да ће сам именовати арбитра уместо тужених, уколико они то не учине. Међутим, како су у предметном случају *BKMI* и *Siemens* имали различите интересе, приговорили су поменутом налогу Арбитражног суда. Ипак, *Siemens* с је условно прихватио именовање истог арбитра као и *BKMI* уз истицање значајне резерве у погледу пуноважности конституисања арбитражног већа на тај начин. Компаније *BKMI* и *Siemens* су, оспоравајући начин конституисања арбитражног већа, покренуле поступак за поништај одлуке пред Апелационим судом Париза, истичући између осталог да, на основу начела једнакости, стране не могу бити лишене права да свака од њих именује по једног арбитра и тако равноправно учествују у конституисању арбитражног већа. Апелациони суд је одбио овај захтев, нашавши да нема повреде начела једнакости у конституисању арбитражног већа с обзиром на то да се тумачењем арбитражне клаузуле долази до закључка да је у предметном случају било потребно да две стране заједнички изаберу једног арбитра. Међутим, одлучујући о овом питању, Касациони суд је стао на супротно становиште, уз констатацију да „принцип једнакости страна у именовању арбитра представља питање јавног поретка од кога се може одступити тек по настанку спора“ (*le principe de l'égalité des parties dans la désignation des arbitres est d'ordre public; qu'on ne peut y renoncer qu'après la naissance du litige*).⁵⁴

Одлука француског Касационог суда у случају *Dutco*, у којој је утврђен приоритет принципа једнакости у односу на аутономију воље страна приликом именовања арбитра, имала је велики међународни „одјек“, отворила расправу о односу принципа једнакости и принципа аутономије воље и значајно утицала на усвајање посебних правила о именовању арбитра у мултистраначкој арбитражи у правилницима одређених институционалних арбитража.⁵⁵

Тако на пример, чл. 12.9 Правила *ICC* из 2021. године предвиђа: „Независно од било ког споразума страна о начину конституисања арбитражног трибунала, у изузетним околностима, Суд⁵⁶ може именовати сваког члана арбитражног трибунала у циљу избегавања значајног ризика неједнаког третмана и неправедних решења који могу утицати на арбитражну одлуку.“ У том светлу може се посматрати и одлука француског Касационог суда у случају *Vidatel* у мултистраначкој арбитражи која се водила у складу

---

⁵³ Чл. 12.8.

⁵⁴ Више, Berger, В. *et al.*, стр. 299, Fouchard, Р. *et al.*, стр. 468.

⁵⁵ В. на пример решења прихваћена у Швајцарским Правилима (чл. 11.4 и 11.5), LCIA Правилима (чл. 8) и др.

⁵⁶ Мисли се на Арбитражни суд *ICC*. Назначиле ауторке.

са *Правилима ICC*.⁵⁷ У овом случају, Суд је био супротног становишта у односу на став заузет у одлуци *Dutco*.⁵⁸ Суд је утврдио да је Арбитражни суд *ICC* именовао све арбитра у складу са чл. 1453. француског Законика о грађанском поступку и чл. 12.8 *Правила ICC*, с обзиром на то да између тужених није постигнут споразум у погледу састава арбитражног већа. У том смислу, Суд је констатовао да је Арбитражни суд *ICC*, услед несагласности страна у погледу начина именовања арбитра, био овлашћен да именује свих пет чланова арбитражног већа; тим путем, све стране су једнако лишене права на именовање арбитра, чиме је одржан однос једнакости међу њима.

Поменути случајеви указују на то да однос између принципа једнакости и принципа аутономије воље у арбитражи добија посебну димензију у оквиру именовања арбитра у мултистраначкој арбитражи. Реч је о комплексном питању чија би детаљна анализа превазилазила оквире овог рада. У том смислу, на овом месту можемо уопштено констатовати да се аутономија воље страна у поступку именовања арбитра мора кретати у оквиру граница које постављају принцип једнакости страна и принцип независности и непристрасности арбитра. То се односи како на арбитражу уопште тако и на мултистраначку арбитражу. Полазећи од тога, кад арбитражну клаузулу закључује више страна, посебно је значајно водити рачуна о томе да принцип аутономије воље и принцип једнаког третмана буду узајамно усклађени. На тај начин, избегава се највећи број проблема који се могу јавити у поступку именовања арбитра у мултистраначкој арбитражи, а који се пре свега односе на број арбитра који је свака од страна овлашћена да именује, укупан број чланова арбитражног већа, начин именовања арбитра, као и друга релевантна питања.

4. Закључак

Поглед на основна решења међународних конвенција и националних закона из области арбитраже, правилника водећих арбитражних институција, као и ставова доктрине и међународне судске и арбитражне праксе који се односе на поступак именовања арбитра у међународној трговинској арбитражи, упућује на закључак да принцип аутономије воље у овом домену долази до пуног изражаја. Широки обухват аутономије воље, проистекао из принципа приоритета уговора о арбитражи, овлашћује стране да споразумно одлуче о питањима релевантним за именовање арбитра и конституисање арбитражног већа уопште. Општа ограничења слободе страна у именовању арбитра детерминисана принципом независности и непристрасности арбитра и принципом једнаког третмана, тој слободи не треба да буду супротстављена;

---

⁵⁷ *Vidatel v. PT Ventures, Mercury and Geni* (Cass. Civ. 1ère, 9 November 2022, No 21-17203).

⁵⁸ Реч је о мултистраначкој арбитражи у којој је једна страна (*Vidatel*) истицала између осталог да арбитражно веће није конституисано у складу са принципом једнакости).

напротив, потребно је да буду усклађена са тежњама и намерама страна у сваком конкретном случају, тако да се њиховим поштовањем обезбеди правичан и законит поступак. Само тим путем арбитража може да одговори сврси ради које је установљена, а која се огледа у остварењу правде.

*Jelena S. Perović Vujačić, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Economics, University of Belgrade
Jelena Vukadinović Marković, Ph.D., Research Associate
Institute of Comparative Law in Belgrade*

PARTY AUTONOMY IN THE PROCEDURE OF APPOINTING ARBITRATORS INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

Summary

The subject of the paper is an analysis of the scope and reach of the party autonomy in the procedure of appointing arbitrators in international commercial arbitration. After the introductory considerations, special attention was paid to the issues of how to appoint arbitrators, their number, nationality and neutrality, as well as their qualifications, with particular reference to possible limitations of the party autonomy with regard to each of these questions. The paper analyzes in detail the general limitations of the party autonomy arising from the principle of independence and impartiality of arbitrators and the principle of equal treatment of the parties in the procedure of appointing arbitrators. The analysis of the mentioned issues was done from the point of view of the appropriate solutions of international conventions and national laws in the field of arbitration, the rules of the leading arbitration institutions, as well as the positions of the doctrine and international judicial and arbitration practice, based on which the general conclusion (was drawn in the paper).

Key words: *party autonomy, arbitration, arbitrators, appointment procedure, principle of independence and impartiality of arbitrators, principle of equal treatment.*

Литература

- Бабић, Д., *Независност и непристрасност арбитра, Право у gospodarству (ПВГ)*, бр. 3/2008.
- Berger, B., Kellerhals, F., *International and Domestic Arbitration in Switzerland*, Third edition, Berne, 2015.
- Blackaby, N., Partasides, C., Redfern, A., Hunter, M., *Redfern and Hunter on International Arbitration*, Fifth edition, Student Version, Oxford University Press, 2009.
- Вукадиновић, Ј., *Дејство норми непосредне примене у међународној трговинској арбитражи, Правна ријеч*, 2016.
- Вукадиновић Марковић, Ј., *Поступак решавања спорова пред међународним трговинским арбитражама*, Београд, 2022.
- Вукадиновић Марковић, Ј., *Од арбитражног уговора у писменој форми до арбитраже без уговора*, Зборник радова: Сећање на др Јована Ћирића - путеви права, Београд, 2023.
- Gaillard, E., Savage, J., (eds) *Fouchard Gaillard Goldman On International Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, The Hague, 1999.
- Daele K., *Challenge and Disqualification of Arbitrators in International Arbitration*, Kluwer Law International BV, The Netherlands, 2012.
- DiMatteo, L. A., *Law on International Contracting, Kluwer Law International*, Wolters Kluwer Law&Business, Second Edition, 2009.
- Cremades, B. M., *The Use and Abuse of „Due Process in International Arbitration“*, Arbitraje, Vol. IX, No. 3/2016.
- Кнежевић, Г., Павић, В., *Арбитража и АДП*, Београд, 2010.
- Kurkela, M. S., Turunen, S., *Due Process in International Commercial Arbitration*, Oxford University Press, 2010.
- Перовић, Ј. *Конституисање арбитражног већа у међународној трговинској арбитражи*, Правни живот, бр. 11/2016.
- Перовић, Ј., *Језик арбитражног поступка у међународној трговинској арбитражи*, Зборник радова: *Liber amicorum* Гашо Кнежевић, Београд, 2016.
- Перовић, Ј., *Обавезе арбитра у међународној трговинској арбитражи*, Правни живот, бр. 11/2019.
- Перовић, Ј., *Сумња у независност или непристрасност арбитра као основ захтева за његово изузеће*, Правни живот, бр. 11/2017.
- Перовић, Ј., *Међународно привредно право*, Београд, 2018.
- Перовић, Ј., *Стандардне клаузуле у међународним привредним уговорима*, Београд, 2012.
- Перовић, Ј., *Уговор о међународној трговинској арбитражи*, Београд, 2002.
- Перовић, С., *Облигационо право*, Београд, 1990.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

338.46:34(082)

**МЕЂУНАРОДНА научна конференција Изазови и отворена
питања услужног права (2024 ; Крагујевац)**

Међународна научна конференција Изазови и отворена питања
услужног права, Крагујевац 2024. Том 1 = International scientific
conference challenges and open issues of service law. Vol. 1 / уредник
Драган Вујисић. - Крагујевац : Правни факултет Универзитета,
Институт за правне и друштвене науке, 2024 (Краљево : Кварк).
- VI, 541 стр. ; 24 cm

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7623-135-5

а) Услуге -- Правна заштита -- Зборници б) Услужне делатности --
Правни аспект -- Зборници

COBISS.SR-ID 145590793